

SUPPLERENDE FREDNING I STORE ÅMOSE, SORØ KOMMUNE
FREDNINGSNÆVNETS AFGØRELSE AF 30. november 2018.

FREDNINGSNÆVNET FOR VESTSJÆLLAND
FN-VSJ-101-2016

Den 30. november 2018 traf Fredningsnævnet for Vestsjælland i sagen

FN-VSJ 101/2016: Supplerende fredning i St. Åmose, Sorø Kommune

AFGØRELSE.

Fredningsnævnet har i enighed besluttet at gennemføre en supplerende fredning af et areal på 23,66 ha i Store Åmose. Arealet er beliggende på matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, og fremgår af fredningskortet.

Fredningen sker med følgende:

Fredningsbestemmelser

§ 1 Fredningens formål

Formålet med fredningen er

- at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng
- at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier,
- at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å, som området er udpeget for.

§ 2 Fredningens omfang

Fredningen omfatter 23,66 ha af matr.nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle.

Fredningens omfang fremgår af fredningskortet, som er dateret december 2018.

§ 3 Bevaring af området

Arealerne skal udvikles til og bevares som et eng- og moseområde uden udsigtsforstyrrende afgrøder.

§ 4 Naturgenopretning

For at sikre en høj grundvandsstand i området året rundt foranstalter Slots- og Kulturstyrelsen, at der udføres naturforvaltningstiltag som vist på fredningskortet og nærmere beskrevet i bilag 1 ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning af Store Åmose.

Lodsejeren adviseres mindst 14 dage før arbejdet går i gang.

Hvis det viser sig, at de nævnte foranstaltninger til sikring af fortidsminderne ikke er tilstrækkelige, kan Slots- og Kulturstyrelsen med fredningsnævnets godkendelse iværksætte nedgravning af yderligere membraner langs fredningsgrænsen. Nedgravningen af membraner sker som beskrevet i Bilag 1.

Slots- og Kulturstyrelsen kan med fredningsnævnets godkendelse vedligeholde og evt. udskifte membraner.

Der må ikke foretages andre, hverken varige eller midlertidige terrænændringer, end de der følger af tiltagene beskrevet i Bilag 1.

§ 5 Arealernes drift og anvendelse

Arealerne må alene anvendes til afgræsning og høslæt.

Der må ikke foretages tilplantning.

Arealerne må ikke gødes.

Der kan dog foretages gravearbejde og midlertidig vandstandssænkning i forbindelse med arkæologiske og naturvidenskabelige undersøgelser, hvis disse på forhånd er godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.

§ 6 Bebyggelse, faste konstruktioner og hegn

Der må ikke opføres bebyggelse eller anbringes fast konstruktioner og anlæg som f.eks. tårne, vindmøller, tankanlæg, transformerstationer og master. Der må ikke føres luftledninger over arealerne. Der må heller ikke fremføres underjordiske ledninger.

Forbuddet gælder ikke opførelse af læskure for græssende husdyr, når beliggenhed og udformning er godkendt af fredningsnævnet. Læskure skal placeres diskret i landskabet og fremstå i jordfarver. Skure må ikke overskride et areal på 50 m² og en højde på 2,5 meter fra terræn til tagryg. Læskure skal være åbne i den ene side og kun opføres med et punktfundament.

Forbuddet gælder heller ikke almindelige landbrugshegn (trådhegn) til husdyrbrug. Hegnene skal holdes i jordfarver.

Der må ikke etableres belysning.

Plejemyndigheden og Slots- og Kulturstyrelsen kan opsætte informationstavler til formidling af fredningens natur- og kulturværdier. Plejemyndigheden kan endvidere opsætte vejvisningsskilte eller godkende opsætning af sådanne. Opsætningen kan ske efter aftale med ejeren og ellers med fredningsnævnets godkendelse.

§ 7 Offentlighedens adgang

Den ret, der i naturbeskyttelseslovens kapitel 4 er tillagt offentligheden til at færdes i naturen, begrænses med samme bestemmelser som i den tilgrænsende fredning fra 1993 således:

Offentligheden har ret til at færdes til fods og på cykel på den grusvej, der er vist på fredningsskortet.

Offentligheden har desuden ret til at færdes til fods i forlængelse af den eksisterende trampesti langs Åmose Å. Trampestien følger fredningsgrænsen, hvor denne støder op til åen. Herefter følger stien den østlige del af fredningsområdet, ind til stien rammer grusvejen. Trampestiens præcise afmærkning og afgrænsning fastlægges af plejemyndigheden efter aftale med ejeren eller med fredningsnævnets godkendelse.

Færdsel må kun foregå fra kl. 7 til solnedgang, i månederne november til februar dog kun fra

solopgang til solnedgang. Ejeren kan forbyde færdsel på dage, hvor der holdes jagt.

§ 8 Naturpleje

Plejemyndigheden kan gennemføre pleje i henhold til bekendtgørelse nr. 924 af 27. juni 2016 eller senere ændringer af denne bekendtgørelse.

Plejen tilrettelægges så den opfylder fredningens formål. Plejemyndigheden udarbejder en plejeplan, der forhandles med og tilsendes lodsejeren og Slots- og Kulturstyrelsen. Såfremt der er uenighed om plejeplanens foranstaltninger, træffer fredningsnævnet afgørelse.

Fredningen er ikke til hinder for, at overløbsrør vedligeholdes, ligesom Åmose Å fortsat kan oprenses, og opgravet materiale kan placeres langs åen.

§ 9 Bonus

Gennemførelse af naturgenopretningstiltag i medfør af § 4 kan udføres uden særskilt tilladelse efter naturbeskyttelseslovens §§ 3 og 16 samt vandløbslovens bestemmelser om regulering og vandstandshævning (vandløbslovens § 7a).

§ 10 Dispensation

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra fredningsbestemmelserne, såfremt det ansøgte ikke vil stride mod fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

Slots- og Kulturstyrelsen høres forud for fredningsnævnets afgørelser.

Bilag til fredningsbestemmelserne

For fredningen gælder

kortbilag 1 - fredningskort dateret december 2018 og

Bilag 1 – ”Teknisk beskrivelse af naturgenopretningstiltagene i Supplerende fredning i Store Åmose”, dateret oktober 2018.

Behandlingen af fredningsforslaget.

Fredningsforslaget vedrører matrikel nr. 5c Stenmagle by, Stenmagle, som ejes af Bodal Gods. Forslaget omfatter et areal på ca. 24 ha.

Ved skrivelse af 4. november 2014 rejste Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening sag om en supplerende fredning af St. Åmose. Fredningsnævnet bekendtgjorde forslaget den 24. januar 2015 og afholdt et offentligt møde den 11. marts 2015 om forslaget. Da fredningsnævnet ikke inden 2 år efter rejsningen af fredningssagen havde truffet afgørelse om forslaget, bortfaldt forslaget, jf. Naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 1. Miljø- og Fødevareministeriet, Styrelsen for Vand- og Naturforvaltning, nu Miljøstyrelsen, og Danmarks Naturfredningsforening genfremsatte ved skrivelse af 6. december 2016 fredningsforslaget på uændret grundlag, jf. Naturbeskyttelseslovens § 37 a, stk. 2. Fredningsnævnet har den 18. januar 2017 bekendtgjort, at fredningsforslaget er genfremsat på uændret grundlag. Der har været afholdt offentlige møder om fredningsforslaget den 20. juni 2017 og den 29. september 2017, og der er sket besigtigelse i forbindelse med begge møder.

Om miljøvurdering

Sagsrejerne har sendt fredningsnævnet et screeningsnotat om fredningsforslaget. Fredningsnævnet har den 23. juli 2018 sendt dette notat i høring hos Sorø Kommune og Slots- og Kulturstyrelsen, som fredningsnævnet finder, er de myndigheder, som efter miljøvurderingslovens § 32 skal høres om screeningsnotatet.

Det område, som fredningsforslaget angår, er udpeget som habitatområde (H137) og er omfattet af naturplan for Natura-2000 område nr. 156 Store Åmose, Skarresø og Bregninge Å.

Af screeningsnotat fremgår om udpegningsgrundlag for Habitatområde nr. 137:

Naturtyper:

Kransnålalge-sø (3140)	Næringsrig sø (3150)
Brunvandet sø (3160)	Vandløb (3260)
Kalkoverdrev* (6210)	Surt overdrev* (6230)
Tidvis våd eng (6410)	Nedbrudt højmosé (7120)
Hængesæk (7140)	Avneknippemose* (7210)
Kildevæld* (7220)	Rigkær (7230)
Bøg på mor (9110)	Bøg på muld (9130)
Bøg på kalk (9150)	Ege-blandskov (9160)
Skovbevokset tørvemose* (91D0)	Elle- og askeskov* (91E0)

Arter:

Sumpvindelsnegl (1016)	Pigsmørling (1149)
Stor vandsalamander (1166)	Odder (1355)

I området, der er omfattet af fredningsforslaget, er der ikke kendskab til arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget. Der er heller ikke kendskab til arter, som er opført på habitatdirektivets bilag IV.

Gennemførelse af fredningen og det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. På grund af fredningsforslagets arealmæssigt begrænsede størrelse i forhold til det samlede Natura.2000 område, og fordi der ikke er arter eller naturtyper på udpegningsgrundlaget inden for fredningsområdet, forventes projektet kun at få en begrænset naturmæssig positiv effekt på det samlede Natura 2000 område.

Fredningsnævnet har den 24. september 2018 på baggrund af den forannævnte screening vurderet, at fredningsforslaget ikke vil kunne påvirke miljøet væsentligt, og at der derfor ikke er pligt til at udarbejde en miljøvurdering. Afgørelsen er truffet efter § 10 i lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM), Lovbekendtgørelse nr. 448 af 10. maj 2017 (miljøvurderingsloven).

Fredningsnævnet har ved afgørelsen lagt vægt på

- at fredningsforslaget tilsigter at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng,
- at der inden for fredningsforslagets arealmæssige afgrænsning ikke er kendskab til arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget for Natura 2000 området, og der er ikke kendskab til sådanne arter eller naturtyper, der støder op til den foreslåede fredningsgrænse,
- at der inden for fredningsforslagets arealmæssige afgrænsning heller ikke er kendskab til arter, som er opført på habitatdirektivets bilag IV,

- at en gennemførelse af det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. På grund af fredningsforslagets arealmæssigt begrænsede størrelse - ca. 24 ha - i forhold til det samlede Natura 2000 områdes 3.400 ha, og fordi der ikke er arter eller naturtyper på udpegningsgrundlaget inden for fredningsområdet, forventes projektet kun at få en begrænset naturmæssig positiv effekt på det samlede Natura 2000 område,
- at der med fredningsforslaget ikke gennemføres varige fysiske terrænændringer eller nybygninger,
- at de begrænsninger fredningsforslaget sætter for fremtidige anlæg og projekter, bortset fra almindelig landbrugsdrift, ikke afviger væsentligt fra de rammer, der følger af øvrig planlægning og regulering gældende for området,
- at fredningen kun fastlægger anvendelsen af et mindre område på lokalt plan, og
- at da plastmembranerne ikke afgiver miljøfarlige stoffer, vurderes bibeholdelse af en udtjent membran kun at være uhensigtsmæssig men ikke at være af væsentlig miljømæssig betydning.

Fredningsnævnet har offentliggjort sin afgørelse på hjemmesiden for Fredningsnævn i Danmark.

Se: <https://fredningsnaevn.dk/annonceringer/arkiv/2018/afgoerelse-om-miljoevurdering-st-aamose/>

Fredningsforslaget.

Formålet med fredningen er

at sikre kulturarv af international betydning ved at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørve- og søbundslagene i Kongemose og Sandlyng, at forbedre områdets landskabelige- og naturmæssige værdier, samt at medvirke til at sikre en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper i Natura 2000-område nr. 156, Store Åmose, Skarresø og Bregninge å, som området er udpeget for.

Af fredningsforslaget fremgår i øvrigt:

1. Baggrund for forslaget

1.1 Kulturarv af international betydning

Sagen rejses for at sikre kulturarv af international betydning.

Store Åmose er Sjællands største mose og Danmarks største lavmose. Åmosen rummer kulturarv af international betydning i form af de bedst bevarede indlandsbopladser fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen. Der kendes ikke bedre bevarede indlandsbopladser fra slutningen af jægerstenalderen og begyndelsen af bondestenalderen noget sted i NV-Europa. Det er tanken, at der her skal gemmes noget af den bedste kulturarv til senere generationer af forskere, som vil have bedre undersøgelsesmetoder, end nutiden råder over.

Princippet om i videst muligt omfang at bevare kulturarven i jorden, i stedet for at grave den ud er nedfældet i Europarådets Malta-konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv og er indarbejdet i den danske museumslov.

1.2 Fredning i 1993

For at sikre de enestående arkæologiske værdier i Kongemose-Sandlyng området på sydsiden af Åmose Å traf Naturklagenævnet med afgørelse af 26. maj 1993 afgørelse om fredning af 230 ha i den centrale del af Store Åmose. Fredningens hovedformål er at bevare de kulturhistoriske værdier, som er knyttet til de tilbageværende dele af tørvelagene i fredningsområdet. Herefter blev eksisterende dræn i området afbrudt med det formål at hæve grundvandstanden i det fredede område.

1.3 Forsumpning uden for det fredede område

Efter gennemførelse af fredningen i 1993 opstod der forsumpningsproblemer på nogle af de tilstødende arealer. Forsumpningsproblemerne opstod antagelig som følge af den hævnning af vandstanden i det fredede område, som fredningen havde bestemt. Som kompensation for forsumpningsproblemerne udbetalte daværende Skov- og Naturstyrelsen den 16. juli 2001 300.000 kr. til Bodal Gods til dækning af erstatning for ulemper af fredningen, som havde vist sig uden for det fredede areal. Styrelsen anførte i et følgebrev, at beløbet fremsendtes til fuld og endelig afgørelse, dvs. at det er et vilkår, at der ikke senere rejses krav om yderligere erstatning for forsumpning af arealer uden for de fredede arealer. Det er endvidere en betingelse, at en afskærende grøft langs det fredede areal ingen steder graves dybere end eksisterende dræninger.

1.4 Dræning og grøft uden for det fredede område

For at reducere forsumpningen, har Bodal Gods den 2. juli 2007 meddelt Sorø Kommune, at man ønsker at etablere en dræning/drængrøft umiddelbart øst for fredningsområdet. Spørgsmålet blev forelagt fredningsnævnet, som meddelte, at gravning af en ny grøft ville medføre så væsentlige indgreb i de fredede arealer og være i strid med fredningens formål, hvorfor nævnet ikke meddelte dispensation til gravning af grøften.

Natur- og Miljøklagenævnet har med afgørelse af 24. august 2012 ophævet fredningsnævnets afgørelse, idet nævnet anfører, at fredningsbestemmelser kun har virkning for foranstaltninger, der foretages inden for det pågældende område. Natur- og Miljøklagenævnet anfører videre, at det er ubestridt, at dræning/drængrøft ønskes etableret uden for det fredningsområdet som afgrænset ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993, hvorfor dræning/drængrøft ikke er omfattet af fredningsbestemmelserne og følgelig heller ikke forudsætter dispensation.

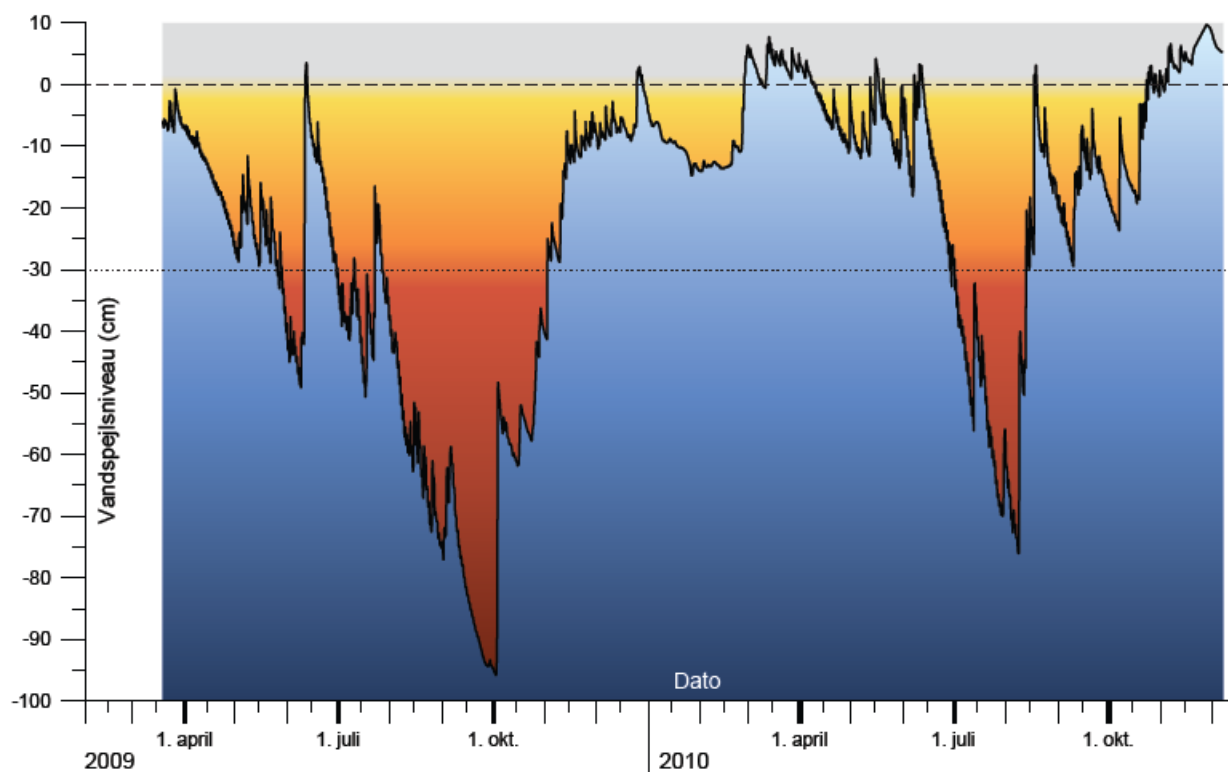
1.5 Foreløbigt forbud

Den 7. november 2013 meddelte Naturstyrelsen Bodal I/S et foreløbigt forbud mod at ændre tilstanden på ca. 25 ha øst for det allerede fredede område.

Grøft langs den nordøstlige grænse til den eksisterende arealfredning, april 2013. Om sommeren, når vandspejlet i Åmose Å står lavt, sænker grøften grundvandsstanden i den eksisterende arealfredning. Foto: Kulturstyrelsen.

...

Figur 1. Grundvandsstand i den nordøstlige del af den eksisterende arealfredning. Her findes nogle af fredningens vigtigste bopladslag fra stenalderen 30 til 60 cm under terrænoverfladen. Grafen viser, at disse afgørende bevaringsinteresser tørlægges om sommeren, hvorved bevaringsinteresserne udsættes for nedbrydning. Tegnet på basis af graf, stillet til rådighed af Christian Juncher Jørgensen, Københavns Universitet, Geografi og Geologi, Institut for geovidenskab og naturforvaltning

2. Beskrivelse af fredningsområdet

2.1 Landskabsbeskrivelse

Fredningsområdet udgøres i store træk af marker i omdrift. I den vestlige del af skel mod syd står grupper af træer. I den østlige del af skel mod syd markeres skellet af spredte træer. Et areal på ca. 0,4 ha, udlagt til dyrkning af vildtfoder, ligger op til den eksisterende fredning i områdets sydlige hjørne. En markvej (oprindeligt et tipvognstracé fra tiden med tørveindvinding) gennemløber området fra SØ til NV, og et areal på ca. 0,4 ha, som et bevokset med krat og træer, støder op til vejens sydside. Nord for vejen udgøres fredningsområdet af marker i omdrift. Markerne er etableret på drænet, relativt plan mosebund.

Der er ikke arealer registreret som beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3 inden for fredningsområdet. Mod nord afgrænses fredningsområdet af Åmose Å, der er § 3 registreret. Åen afkaster en beskyttelseslinje på 150 m ind i fredningsområdet. Åen er på denne strækning kraftigt reguleret og med en ringe fysisk kvalitet. Skovområder, der ligger uden for fredningsområdet afkaster beskyttelseslinjer, der rækker ind i den nordlige såvel som den sydlige del af fredningsområdet.

2.2 Afgrænsning

Fredningsafgrænsningen er bestemt ud fra ønsket om at etablere en tilstrækkelig høj

sommergrundvandsstand på det areal i det allerede fredede område, hvor de mest værdifulde arkæologiske forekomster findes. Mod nord markeres fredningsgrænsen af Åmose Å og mod vest af den eksisterende fredning. Den østlige og sydlige afgrænsning er fastlagt på basis af hydrologiske og driftsmæssige forhold og markeres i terrænet med pæle, der når 1,5 m over terræn, og dermed kan ses på afstand. Der er én lodsejer inden for fredningsområdet.

For at sikre en tilstrækkeligt høj grundvandsstand i det arkæologisk værdifulde område, foreslås nogle foranstaltninger i det allerede fredede område. Disse fremgår af afsnit 2.9. samt af bilag 6 og 7 og er vist på kortbilag 2.

Afvandingsgrøften langs nordøstsiden af den eksisterende fredning, set fra markvejen mod nord i retning af Åmose Å.

Det nuværende fredningsforslag omhandler arealer til højre (øst) for grøften. Om vinteren går åen jævnligt over sine bredder og oversvømmer de nordlige dele af fredningsforslagets areal. Foto: Kulturstyrelsen, november 2010.

2.3 Kulturspor

Fredningsområdet ligger i Store Åmose, som er Danmarks største lavmose – en for længst tilgroet sø. Jordbunden i det meste af området består øverst af tørv og længere nede af sødynd. Lagene er dannet i oldtiden. At grave i disse lag er som at bladere i naturens Danmarkshistorie. Hver skovfuld rummer spor af det plante- og dyreliv, der har udfoldet sig på stedet. I de fugtige og dermed bedst bevarede dele af arealet kan man finde alt fra planter, frø, træstammer,

snegle og insekter til skeletter af fisk, fugle og pattedyr. Mange steder er der også spor af menneskers virksomhed.

Gennem store dele af stenalderen var Store Åmose et yndet sted for fiskeri og bosættelse. Siden blev mosen et helligt sted. Disse aktiviteter har efterladt sig talrige spor. Bopladserne er mest iøjnefaldende med deres mængder af nøddeskaller, fiskeben, redskaber af træ, ben og flint, ildsteder mv. Bebyggelsen blev ofte anlagt langt ude i mosen, på fugtig tørvebund direkte ud til åbent vand.

Man opholdt sig her om sommeren for at udnytte søens fisk og de omgivende skoves jagtvildt og planteføde. Når vandet i søen om efteråret begyndte at stige ind over bopladserne, forlod man disse sumpbopladser. Dynd og tørveplanter bredte sig herefter hurtigt ind over tomterne. På den måde blev hundredevis af bopladser efterhånden dækket og bevaret af tørvelagene.

Åmosen er det rigeste fundområde for velbevarede indlandsbopladser fra ældre stenalder i Vesteuropa. Mosen hører samtidig til Europas vigtigste fundområde for tamdyrskeletter, menneskeskeletter, fiskeredskaber og offergenstande fra stenalderen.

De bedst bevarede bopladser, der er påvist i Åmosen, stammer fra den forskningsmæssigt væsentlige overgangsperiode mellem jæger-fisker-stenalder og bondestenalder (ca. 4500 til 3500 før vor tidsregning), og de befinder sig i den østlige del af den eksisterende fredning. De kendetegnes ved talrige runde og gullige hasselnøddeskaller. På alle andre bopladser i mosen er nøddeskallerne fladtrykte og mørkebrune eller helt forsvundne ved forrådnelse.

Ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 blev det besluttet at gennemføre en naturgenopretning for at sikre et højt grundvandsspejl i området med disse særlig værdifulde bopladser. Der blev etableret en så høj sommervandstand, at der i løbet af få år blev dannet nogle centimeters ny tørv oven på den hidtidige markoverflade og ind over nogle nedbankede rør, som blev brugt til kontrol af vandstanden (Matthiesen & Jensen, 2005). Ved gravning af den tidligere omtalte afvandingsgrøft umiddelbart nordøst for fredningsgrænsen (fotografier s. 4 og 7), blev bevaringstilstanden kraftigt forringet på arealet. Måling af vandstanden i det fredede område viste, at bopladslagene nu lå over grundvandsspejlet om sommeren (Figur 1). Derved sker hver sommer en gradvis nedbrydning af de organiske dele af bopladslagene – altså en forringelse af de materialer, som repræsenterer den særlige kvalitet ved disse bopladser.

Billederne viser et lille udvalg af de fund, som er gjort på de fredede dele af Bodal Gods (før fredningen i 1993). Jorden i dette område - og i det areal, der nu ønskes fredet - rummer fortsat talrige rester af livet i mosen i stenalderen. Nogle af de bedst bevarede bopladser findes tæt ved østgrænsen af den eksisterende fredning. Forslaget om supplerende fredning har til formål at sikre et tilstrækkeligt højt sommergrundvandsspejl til varig sikring af disse særligt bevaringsværdige fortidsminder. De befinder sig mellem 0,3 og 0,6 meter under terræn, og sikringen af de enestående velbevarede genstande af organiske materialer forudsætter, at kulturlagene er permanent dækkede af vand. Dette kan kun lade sig gøre, hvis drænrør og afvandingsgrøfter på de tilstødende arealer sættes ud af drift (se kortbilag 2).

A: Et af de få billeder af mennesker fra dansk stenaldre, udsnit af rigt dekoreret økse af hjortetak, ca. 6500 år gammel.

B

C

Amatørarkæologer med 8-10.000 år gamle spidser til fiskespyd. I mosens dybere lag af sødynd er der talrige sådanne benspidser med fint udformede modhager.

D

E

Lerkar fra bondestenalderen. De er sat ud i mosen som gaver til højere magter.

Foto:

*A-C: Anders Fischer, Kulturstyrelsen,
D og E: Arnold Mikkelsen, Nationalmuseet.*

*Billede af dyr og mennesker - indridsninger på knogle, fundet i Store Åmose. Åmosen er det vigtigste fundområde i Europa for kunstnerisk udsmykkede genstande fra stenalderen.
Foto: Nationalmuseet.*

Afrenset flade af ca. $1/2 \times 3/4$ m's udstrækning på boplads i den eksisterende fredning. Kulturlaget består primært af måltidsrester: Knogler, fiskeben og nøddeskaller. Ind imellem ses skår af knuste kogekar og et enkelt stykke bearbejdet flint. Når et sådant kulturlag kommer over grundvandsspejlet formulder de organiske materialer og til sidst er der kun potteskår og flintsager tilbage. Foto: Anders Fischer.

2.4 Eksisterende fredning.

Områderne vest og syd for projektområdet er fredet ved Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af den centrale del af Store Åmose i den tidligere Stenlille Kommune, Vestsjællands Amt. Hovedformålet med fredningen var at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning. Fredningen omfatter et areal på ca. 230 ha, hvor der er særligt mange værdifulde fortidsminder, der var akut truet af ødelæggelse ved dræning og pløjning. Det daværende fredningsforslag blev betegnet som etape 1, idet der var planer om supplerende tiltag på tilstødende arealer.

2.5 Planforhold

Området ligger i landzone. Arealet er ikke omfattet af nogen lokalplan.

2.6 Kommuneplanforhold

Holbæk, Kalundborg og Sorø Kommuner er gået sammen om etableringen af en naturpark i Åmosen. De tre kommuner har således vedtaget et fælles kommuneplantillæg vedrørende Åmosen. Ifølge Kommuneplantillæg 1-2010 og Kommuneplan 2013-2024 skal kulturværdierne bevares og sikres i Naturpark Åmosen, og naturværdierne skal styrkes. Nye anlæg og bebyggelse til formidling og fritidsaktiviteter kan indpasses under hensyntagen til områdets natur- og kulturværdier samt kommuneplanens øvrige retningslinjer. I området ved Åmosen må grundvandsstanden ikke reduceres, og det skal tilstræbes, at grundvandsstanden forøges. Desuden må der ikke foretages dybtgående mekaniske indgreb i værdifulde aflejringer.

2.7 Øvrige planforhold

Vestsjællands Amts regionplan 2005 – 2017 er efter Natur- og Miljøklagenævnets ophævelse af statens vandplan i december 2012 p.t. gældende for planlægningen af vandmiljøet. Åmose å er i regionplanen målsat som B3 – Karpefiskevand, hvilket betyder, at vandet skal være så rent, at der kan leve karpefisk.

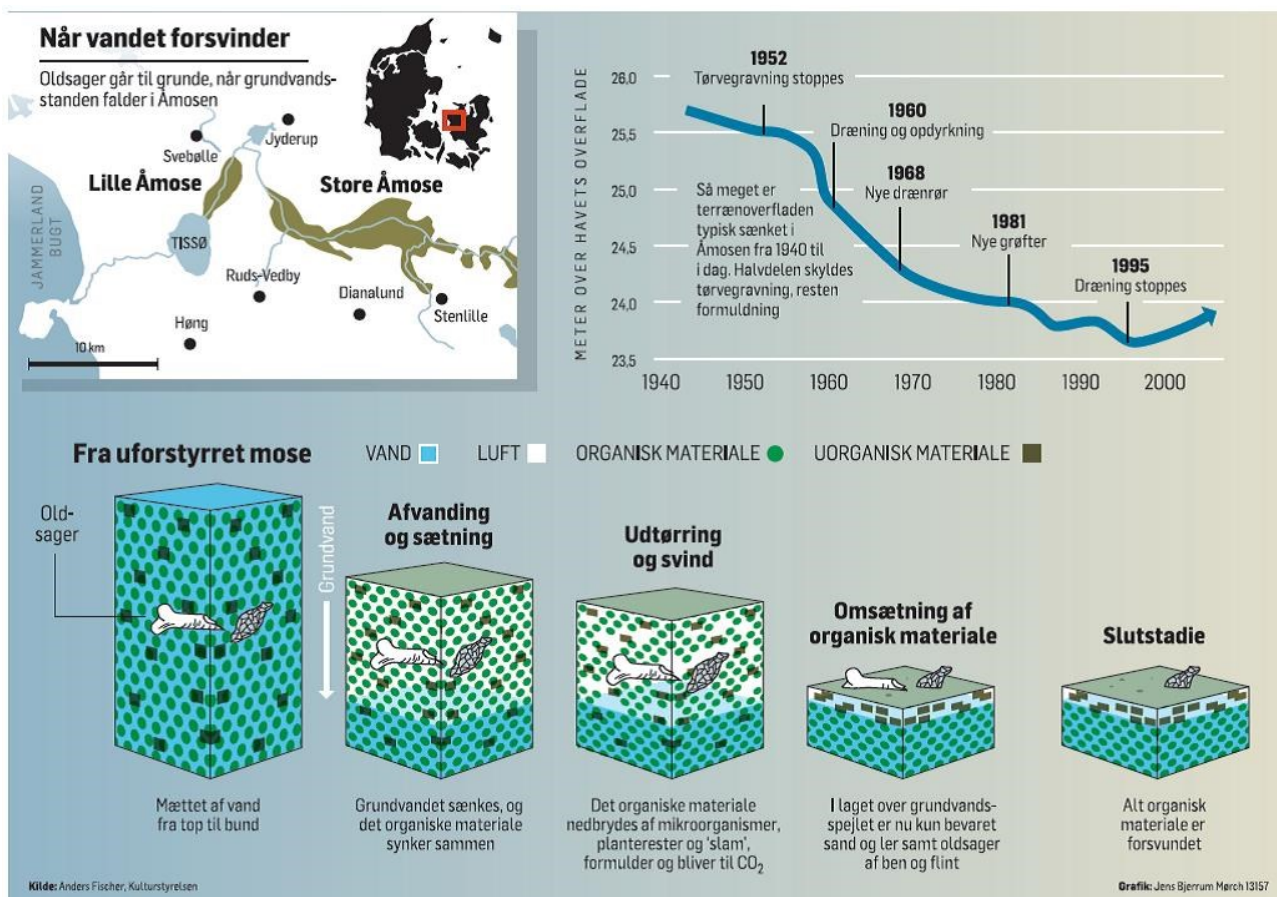
2.8 Vandløbslov

Ifølge Vandløbsloven må man ikke uden vandløbsmyndighedens tilladelse ændre vands naturlige afløb til anden ejendom eller hindre det naturlige afløb af vand fra højere liggende ejen-

domme, jf. § 6 i vandløbsloven. En reguleringssag behandles, jf. § 17 i vandløbsloven, og jf. reguleringsbekendtgørelsens § 6.

De foreslåede afvandingsmæssige ændringer er beskrevet i bilag 7 og vist på kortbilag 2.

Forslag til regulering skal indeholde oplysninger som beskrevet i reguleringsbekendtgørelsen § 17.

Figur 2. Når vandet drænes af mosen, forsvinder den særligt bevaringsværdige kulturarv, som består af organiske materialer (knogler, plantemateriale o.l.). Gengives efter dagbladet Politiken, 14. maj 2013.

2.9 Forslag om naturgenopretning

For at sikre bevaringen af særligt værdifulde fortidsminder gennemfører Kulturstyrelsen nedenstående foranstaltninger med henblik på at opretholde en permanent høj grundvandsstand.

Foranstaltningerne kan samtidig medvirke til at øge naturindholdet på arealet ved at skabe grundlag for ny tørvedannelse og temporære oversvømmelser af længere varighed end i dag.

- Ved det oprindelige afløb fra A-området i fredningen fra 1993 etableres en 40 meter lang plastikmembran i sydkanten af vejdamningen, og der etableres et nyt afløb i form af et brøndstøbt og et 250 mm underløbsrør under markvejen. Overkanten af brønden sættes i

- kote 23,8 m. I samme område hæves markvejens overflade indtil ca. 0,2 m over en strækning på ca. 200 m.
- b) Der etableres en plastikmembran langs sydsiden af Åmose Å, ca. 10-20 meter fra åbrinkens overkant. Membranen følger nordsiden af det foreliggende fredningsforslag i dets fulde udstrækning. Membranen graves ned i 2-2,5 m dybde og holdes min. 0,1 m under terræn. På den laveste ca. 100 m lange strækning kan terrænet hæves med ca. 0,2 m op til kote 23,3 m omkring membranen.
 - c) Ved det laveste punkt i terrænet ud mod Åmose Å etableres et nyt afløb fra området syd for membranen i form af et brøndstyrt placeret 25 m fra vandløbet med overkant i kote 23,05 m og med et 250 mm afløbsrør til udløb i Åmose Å 0,10 m over den regulativmæssige bundkote.
 - d) Plastikmembranen kan forlænges mod vest langs vandløbskanten i det område, der blev fredet med afgørelse af 26. maj 1993. Forlængelsen er vist på kortbilag 2.
 - e) På arealerne mod nord (ud mod Åmose Å) og mod øst udføres punktvis afbrydelse af det eksisterende net af drænrør, ligesom grøften ind mod den eksisterende fredning tilkastes.
 - f) Langs fredningens østgrænse etableres en åben grøft på en strækning af 400 m. Der etableres et 80 m langt rørunderløb under markvejen bestående af 200 mm rør. Grøften føres til nuværende drændybde, som defineret ved de eksisterende drænledninger. Grøften gives afløb gennem en mod omgivelserne lukket 330 m lang 200 mm rørledning, som på de sidste 180 m erstatter en eksisterende afvandingsledning.
 - g) Eventuelle tilløb fra naboejendommen (matr.nr. 5v, Stenmagle By, Stenmagle) tilsluttes rørledningen.

For så vidt angår foranstaltninger i det allerede fredede områder, henledes opmærksomheden på, at Kulturstyrelsen i september 2013 ansøgte fredningsnævnet om at nedgrave en membran i det allerede fredede område. Fredningsnævnet besigtigede området den 18. september 2013. Efterfølgende gjorde ejeren erstatningskrav gældende, og Kulturstyrelsen trak ansøgningen tilbage i forbindelse med, at Naturstyrelsen fremsatte et foreløbigt forbud efter naturbeskyttelseslovens § 34.

Det er sagsrejsernes vurdering, at foranstaltninger til sikring af en tilstrækkelig høj grundvandsstand i det allerede fredede område kan gennemføres som led i gennemførelse af plejeforanstaltninger og med fredningsnævnets godkendelse. I den forbindelse henvises til, at det fremgår af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993, at "det pålægges Miljøministeriet/Skov- og Naturstyrelsen at foretage en sådan hævnning af grundvandsstanden i området, at kulturlagene beskyttes mod udtørring og nedbrydning." De omhandlende foranstaltninger skal medvirke til at sikre kulturlagene mod udtørring, da det har vist sig, at de tidligere gennemførte foranstaltninger var utilstrækkelige.

Hvis fredningsnævnet på trods heraf vurderer, at indgrebene er for vidtgående i forhold til den eksisterende fredning, medtages foranstaltningerne her.

*Kongemose-søen juli 2006. Del af det allerede fredede område på Bodal Gods.
Foto: Anders Fischer, Kulturstyrelsen*

3. Natura 2000 interesser

Fredningsområdet er udpeget som habitatområde (H137) og er omfattet af naturplan for Natura 2000-område nr. 156 Store Åmose, Skarresø og Bregninge å. Sorø Kommune har udarbejdet en handlingsplan for området. Bilag 4 og 5.

Udpegningsgrundlaget for det 3-400 ha store Natura-2000 område fremgår af Natura 2000 planen. I den del, som fredningssagen vedrører, findes der på tidspunktet for fremsættelse af fredningsforslaget næppe arter eller naturtyper, der indgår i udpegningsgrundlaget.

Der er ikke andre registrerede habitatnaturtyper i fredningsområdet end Åmose å, som er habitatnaturtype 3260 Vandløb. Nærmeste arealer med habitatnaturtyper er skovbevoksede tørvemose (91Do) som ligger i Sandlyng Mose mod sydvest. Blandt udpegningsarterne i Natura 2000-området er odderen den eneste art, som måske forekommer i åen, der udgør den nordlige grænse for fredningsområdet.

Gennemførelse af fredningen og det foreslåede naturgenopretningsprojekt forventes at gavne naturen i området. Det fremgår af Natura 2000-plan 2010-2015 under overskriften ”uhensigtsmæssig hydrologi”, at afvandingen også er en væsentlig trussel mod naturtyperne.

Naturareal oven på bevaret kulturarv: Tranepar i Kongemose-søen, som er etableret oven på et område med store arkæologiske værdier. Denne naturgenopretning fandt sted i 1995, som opfølgning på fredningen af arealet. Et tranepar formodes at have ynglet i området i de seneste år. Foto: Christian Juncher Jørgensen.

Stor vandsalamander er en af arterne på udpegningsgrundlaget. Stor vandsalamander forventes at kunne yngle i nogle af de nye oversvømmelser. Desuden vil gennemførelse af forslaget kunne være til gavn for odderen i form af udvidede levesteder og forbedrede fourageringsmuligheder.

Der er ikke kendskab til fund i projektområdet af andre arter såsom padde opført på habitatdirektivets bilag IV og dermed omfattet af en særlig skærpet artsbeskyttelse i alle deres livsstadier og af deres levesteder. Det vurderes heller ikke for sandsynligt, at der vil kunne gøres fund af disse arter, da hele projektområdet i nyere tid har været dyrket og afvandet, og da der for eksempel ikke er vandhuller på arealet.

...

Bilag 1: Areal- og lodsejerliste

Bilag 2: Budgetoverslag samt høring af Sorø Kommune

Bilag 3: Sorø Kommunes bemærkninger til budgetoverslaget

Bilag 4: Natura 2000-plan 2010-2015

<http://www2.blst.dk/download/nyk/plan2011/156plan.pdf>

Bilag 5: Natura 2000-handlingsplan

http://soroe.dk/media/245452/N156_Store_AArose_handleplan.pdf

Bilag 6: Hydrologisk bufferzone ved Kongemose-Sandlyng fredningen. Teknisk forundersøgelse og projektforslag, juni 2013

7: Hydrologisk bufferzone ved Kongemose-Sandlyng fredningen. Supplerende informationer. Notat, juli 2014.

Kortbilag 1: Fredningskort

Kortbilag 2: Maksimal vandflader og koter

Skriftlige indlæg om fredningsforslaget

Advokat Anders Stoltenberg har på vegne Bodal Gods afgivet indlæg af 7. oktober 2013, 9. september 2014, 18. januar 2016, 29. august 2017 og 6. februar 2018.

Af indlægget af 29. august 2017 fremgår:

Alternativer til yderligere fredning.

Det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip er modsætningsvist gentaget i Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4, hvorefter et fredningsforslag kan indeholde de bestemmelser, der skønnes nødvendige, for at fredningsformålet kan opnås. Heri ligger også, at et fredningsforslag ikke må gå videre end hvad der kan anses nødvendigt og ydermere, at fredningsmyndighederne (både de myndigheder, der rejser en fredningssag samt fredningsnævnet og klagenævnet) skal efterprøve, om det formål, som fredningen forfølger, kan opnås med foranstaltninger, der er mindre indgribende end en (yderligere) fredning.

Dette krav er ikke opfyldt i denne sag.

Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening har som sagsrejsere ensidigt anset en yderligere fredning af yderligere ca. 24 Ha landbrugsjord, som den eneste mulighed for at sikre den yderligere vådgørelse af de allerede fredede arealer, som er skønnet nødvendig for bevarelse af de omhandlede fortidsminder. Fredning af yderligere 24 Ha landbrugsjord (i tillæg til den allerede foretagne fredning af ca. 230 Ha af min klients landbrugsejendom) medfører et sådant væsentligt indgreb i min klients ejendom og virksomhed, at mulige andre alternativer skal undersøges og dokumenteres inden afgørelse træffes. Dette er mig bekendt ikke sket.

Sagen er rejst som en udløber af min klients ønske om etablering af en drængrøft udenfor - men langs - det allerede fredede område, hvilket afstedkom først et foreløbigt forbud og derefter det nu foreliggende fredningsforslag. Myndighederne har anført, at etablering af en drængrøft udenfor det fredede område vil kunne virke af drænende indenfor fredningen.

En sådan mulig negativ virkning (som i øvrigt også er udokumenteret), vil eksempelvis kunne afhjælpes ved etablering af en tæt membran i yderkanten af det allerede fredede område.

Der er anført i afgørelsen om det foreløbige forbud (7. november 2013), at en membranløsning ikke er hensigtsmæssig, bl.a. fordi en sådan plastmembran på grund af forskelle i vandtrykket på begge sider af membranen forventes at bøje væk fra vandtrykket og dermed miste sin effekt. Hvis dette er et reelt problem, kan det afhjælpes ved at placere den vandtætte membran i en vis afstand fra fredningsgrænsen eller fra den projekterede drængrøft, d.v.s. et stykke inde på det fredede område. Jeg vedlægger principskitse fra konsulent Kjeld Morel om almindelige effekter på grundvandspejlet af traditionel dræning (bilag A). Det følger heraf, at hvis en membran placeres f.eks. 27 - 30 meter inde på det fredede område, vil grundvandspej-

let og dermed vandtrykket være det samme på begge sider af membranen uanset etablering af en drængrøft uden for det fredede område i en afstand fra membranen på mindst ca. 27 - 30 meter.

Et andet alternativ kunne være etablering af en membran af det naturlige materiale Betonite eller lignede, der f.eks. anvendes ved etablering af tæt bund i søer m.v., og der findes sikkert atter andre alternativer til en fredning, som heller ikke er undersøgt eller dokumenteret.

Sammenfattende på dette punkt anfører jeg, at fredningen som foreslået udgør et sådant unødvendigt indgreb overfor min klient, at dette overskrider det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip, samt at der ikke er tale om et "nødvendigt" indgreb for opnåelse af fredningsformålet jf. Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4.

Sagen bør derfor afvises fra Fredningsnævnet på det foreliggende grundlag; subsidiært at der træffes afgørelse, om at der ikke sker fredning som foreslået.

Ny fredningssag påkrævet vedrørende ændringerne i den eksisterende fredning.

Det fremgår direkte af det foreliggende fredningsforslag, at formålet hermed er bevarelse af fortidsminder ved at hæve grundvandstanden betydeligt i dele af det allerede fredede område. Af vilkårene for den eksisterende fredning fremgår bl.a., at de fredede arealer er inddelt i A, B, C og D områder. For D-områderne gælder bl.a., at der kan anvendes bekæmpelsesmidler og foretages jordbehandling samt opstilles kreaturhegn m.v. C og D områderne kan med de beskrevne restriktioner anvendes til landbrugsmæssige formål jf. også nedenfor.

Der lægges med det nuværende fredningsforslag op til en generel yderligere vådgørelse af arealer skønsmæssigt svarende til mellem 1/5 og 1/4 af det oprindeligt fredede område, svarende til de østligst beliggende arealer. Som beskrevet nedenfor vil al landbrugsmæssig udnyttelse af arealerne fremtidigt i realiteten være udelukket, ligesom færdsel i det hele taget og dermed også udnyttelse af jagtmuligheder formentlig også vil være udelukket.

Der vil være tale om en så væsentlig yderligere rådighedsindskrænkning for min klient som lodsejer og dermed indirekte skærpe af allerede fastsatte fredningsvilkår, at dette kun kan og bør ske ved ny fredningskendelse.

Da der ikke er rejst ny fredningssag for de berørte områder af den eksisterende fredning, gøres det gældende, at Fredningsnævnet skal afvise sagen på det foreliggende grundlag, bl.a. fordi sagen for disse områder ikke er tilstrækkeligt oplyst.

Hvis sagen ikke afvises, kræves yderligere erstatning for de ulemper og tab, som min klient påføres vedrørende de allerede fredede områder jf. nedenfor.

Afvandingsproblemerne flytter til den nye fredningsgrænse.

Som anført ovenfor har min klient projekteret en afvandingsgrøft langs fredningsgrænsen med det formål at afvande de ikke fredede landbrugsarealer. I forbindelse med gennemførelsen af den eksisterende fredning blev drænledninger i de fredede arealer afbrudt og samme fremgangsmåde er beskrevet i det foreliggende fredningsforslag. For at sikre afvanding fra de tilbageværende drænledninger udenfor fredningerne vil det være nødvendigt at etablere den projekterede afvandingsgrøft.

Med den nu påtænkte fredning opnås alene, at min klients afvandringsproblemer flyttes mod øst til den nye fredningsgrænse. Min klient vil derfor være tvunget til at lade etablere en ny afskæregroft langs den nye fredningsgrænse således at afløb fra de tilbageværende dræn sikres. Kopi af projektbeskrivelse og kollet udarbejdet af konsulent Kjeld Morel vedlægges (bilag B). Omkostningerne hertil anslås at udgøre ca. 480.000 kr. excl. moms, hvilket i tilfælde af fredning vil indgå i min klients erstatningskrav.

Den påtænkte frednings konsekvenser for landbrugsdriften.

Såfremt der fredes yderligere ca. 24 Ha landbrugsjord som foreslået, vil dette påvirke driftsmulighederne for ikke alene det omhandlede areal (bl.a. på grund af afbrydelse af dræn og nedgravning af membraner som beskrevet i fredningsforslaget), men tillige for en del af de tidligere fredede områder, nemlig de dele, hvor grundvandstanden vil blive hævet som følge af den påtænkte fredning.

De tidligere fredede områder.

Det er min klients og min vurdering, at den påtænkte fredning og de heri indeholdte tiltag vil påvirke grundvandstanden på de allerede fredede områder svarende til de arealer, der markeret på vedhæftede kortbilag (kopi af fredningskort fra den tidligere fredning - Bilag C). Sagsrejserne opfordres til på et egnet kortbilag at vise og begrunde i hvilket omfang der vil ske påvirkning af tidligere fredede arealer med vandstandshævning, således at kortbilaget også viser områdets inddeling i områder A, B, C og D (jf. opdelingen i den oprindelige fredningskendelse).

Den påtænkte fredning formodes på det foreliggende grundlag at ville påvirke arealer af alle 4 kategorier fra den tidligere fredning. For så vidt angår de fire områdekategorier henvises til den tidligere fredningskendelse. Områderne er graderet m.h.t. anvendelsesmuligheder således, at fredningsbestemmelserne er mest restriktive for område A og mindst restriktive for område D.

Vandstandshævningen på det allerede fredede område medfører, at området vil være uanvendeligt i landbrugsmæssig henseende, at jagt næppe vil være mulig og at færdsel og dermed tilige jagt på området vil være vanskeligt, måske umuligt. En del af min klients landbrugsarealer i de allerede fredede områder er omfattet af 5-årige tilsagn til pleje af græs og naturarealer eller 20-årige tilsagn til udtagning af agerjord. Tilsagnene er tegnet ud fra arealernes beskaffenhed og tager derfor hensyn til at det enkelte areals beskaffenhed er i overensstemmelse med de plejekrav, der indeholdes i de enkelte tilsagn. For begge tilsagnstyper gælder, at min klient har ret til genopdyrkning, når aftalerne udløber. Visse af de allerede fredede områder vil derfor kunne indgå i normal omdrift som landbrugsjord, når de anførte tilsagn udløber.

For de 5-årige tilsagn udbetales årligt p.t. 1.650 kr. pr. Ha. For denne tilsagnstype gælder det, at arealerne skal plejes ved afgræsning, således at arealerne fremstår tydeligt afgræsset 15. september. Dette vil næppe være muligt efter gennemførelse af yderligere fredning og de jf. fredningsforslaget påtænkte tiltag. Tilsidesættelse af tilsagnsforpligtelserne kan medføre krav om hel eller delvis tilbagebetaling af allerede foretagne udbetalinger, og vil derfor også medføre, at støtten bortfalder for fremtiden.

For de 20-årige tilsagn udbetales årligt p.t. 2.600 kr. pr. Ha. Disse arealer plejes ved slåning indenfor bestemte frister. Dette vil næppe være muligt efter gennemførelse af yderligere fredning og de jf. fredningsforslaget påtænkte tiltag. Tilsidesættelse af tilsagnsforpligtelserne kan medføre krav om hel eller delvis tilbagebetaling af allerede foretagne udbetalinger, og vil derfor også medføre, at støtten bortfalder for fremtiden.

Hertil kommer den normale grundbetaling, p.t. 2.050 kr. pr. Ha årligt.

De mistede støttemuligheder samt eventuelle tilbagebetalingskrav vil blive omfattet af min klients endelige erstatningskrav. Endelig opgørelse afventer fremkomst af det kortbilag, som bedes fremskaffet jf. ovenfor.

Arealer omfattet af det foreliggende fredningsforslag.

Anvendelsesmulighederne for det påtænkt fredede areal vil fremtidigt svare til de arealer, der i den tidligere fredning er B-områder.

Gennemføres fredningsforslaget vil et forbud mod jordbearbejdning og gødskning sammenholdt med en mere vandlidende status bevirke, at den nuværende produktion må opgives på de omhandlede 23,6 ha. Det er endvidere ikke tilladt at anmelde økologiske arealer, hvis disse er beliggende i fredningsområder, hvorfor det vil være nødvendigt at udtage arealerne i forhold til økologiautorisationen. For de øvrige omdriftsarealer (der ikke fredes) vil det være den endelige påvirkning af de enkelte arealer der afgøre om landbrugsdriften kan opretholdes eller ej, hvilket især vil være afhængig af etablering af effektiv dræning.

Min klient vil forsat være forpligtiget til at sikre at alle allerede lysåbne arealer forbliver lysåbne jf. Lov om drift af landbrugsjorder, eksempelvis § 4, nr. 2. På de arealer hvorpå der er indgået aftale om 20-årig udtagning er det kun tilladt at afslå arealerne, og det vil være af essentiel betydning at arealerne forsat er kørefaste. På de arealer hvor der er indgået 5-årige plejeaftaler vurderes områdets lave husdyrtæthed kombineret med dyrevelfærdskravene i forhold til at lade dyr gå på vandlidende arealer at kunne udgøre en barriere der betyder at flere af aftalerne enten må opgives eller ikke kan gætegnes.

For de arealer hvor vandstandsændringen har den største påvirkning, vil det på sigt være nødvendigt enten være nødvendigt at supplere den eksisterende maskinpark med lettere specialdesignet køretøjer til naturpleje eller at gennemføre den eller foretage slåningen manuelt. Begge løsninger vil sandsynligvis forde nye udfordringer i forhold til den efterfølgende fjernelse af materialet på arealerne.

Fremtidig landbrugsstøtte til arealerne.

Opnår arealerne, der påtænkes fredet, en fremtidig status som mere vandlidende, vil det betyde, at min klient ikke vil være berettiget til at hjemtage den almindelige landbrugsstøtte (grundbetaling) herfor. Da der er tale om en fredning vil undtagelsesbestemmelserne i forhold til de statslige vand- og naturplaner ikke kunne finde anvendelse. Landbrugsstyrelsen er fremkommet med en præcisering af regelsættet for økologitilskud i marts 2017. Af denne fremgår det, at arealerne ikke er berettiget til at hjemtage økologitilskud hvis fredningsforslaget vedtages.

Tilsagn til drift og pleje af natur- og græsarealer vil kunne hjemtages i de år hvor arealerne kan plejes. Dvs. i de år hvor der ikke kan skaffes dyr, arealerne er så vandlidende at de hverken kan slås eller at det dyrevelfærdsmæssigt er forsvarligt at sætte dyr på, vil det være nødvendigt at anmode om en dispensation i forhold til tilsagnet. Dispensation er ikke noget min klient med nogen grad af sikkerhed kan påregne at opnå, og der gives som udgangspunkt ikke dispensation flere år i træk (dette skyldes, at der derved ikke er tale om en dispensation i forhold til en enkeltstående hændelse, men derimod et udtryk for en mere permanent tilstand på arealets beskaffenhed).

Sammenfattende vurderes det, at der som konsekvens af fredningen ikke kan hjemtages hverken grundbetaling, økologistøtte eller tilsagn til pleje af græs- og naturarealer, til de arealer som fredningsforslaget berører.

Samlet råder min klient på Bodal Gods i dag over et landbrugsareal i omdrift med god bonitet i forhold til de specialafgrøder der produceres. Maskinparken er tilpasset nuværende produktion, og der er tilrettelagt en langsigtet strategi for virksomheden. Arealerne der er omlagt til økologi er endvidere underlagt produktionsbetingelser hvor omstillingstiden betyder at denne specialproduktion ikke kan flyttes til andre arealer eller sædskiftet kan ændres uden betydelige økonomiske konsekvenser.

Værditab som følge af fredningen og påvirkningen af de tidligere fredede arealer.

Bodal Gods er en meget speciel og unik ejendom med betydelige produktionsmæssige og naturmæssige værdier. Imidlertid har fredningerne har medført indgreb, som på væsentlig måde har ændret ejendommens og områdets karakter på en meget betydelig del af ejendommen. Disse negative virkninger af fredningerne forstærkes ved det nu foreliggende fredningsforslag.

De samlede konsekvenser for ejendommen, som denne sag medfører (både selve den nye, påtænkte fredning, og de økonomiske konsekvenser, som den påtænkte fredning medfører for udnyttelsesmulighederne på det allerede fredede), vil have betydelig negativ virkning for den samlede værdi af Bodal Gods.

Med udgangspunkt i en normalpris pr. Ha på 175.000 kr. for normal landbrugsjord som det foreliggende, vil værdien efter fredningens gennemførelse anslået være reduceret til 25.000 kr. pr. Ha, hvilket medfører et værditab på 150.000 kr. pr. Ha svarende til en samlet værditabserstatning for 23,6 Ha på 3.540.000 kr. Hertil kommer erstatningsbeløb vedrørende stier, som anført i fredningsforslaget 70.965 kr., i alt 3.610.965 kr. Jeg forbeholder mine kommentarer til den foreslåede erstatning vedrørende stier, idet jeg opfordrer sagsrejerne til at specificere dette beløb.

Der er tidligere ydet erstatning for den tidligere fredning af de oprindelige ca. 230 Ha, men den tilsigtede yderligere vådgørelse af disse arealer, der er formålet med den påtænkte fredning, vil yderligere reducere værdien af disse arealer. Forudsætningerne for erstatningsberegningen i den oprindelige fredningssag ændres derfor nu væsentligt, hvilket medfører, at jeg på min klients vegne kræver yderligere erstatning vedrørende de tidligere fredede arealer.

Det anslås, at i alt 40 - 50 Ha allerede fredet landbrugsjord påvirkes værdimæssigt negativt. Såfremt det antages, at arealet gennemsnitligt må antages at have en værdi på 100.000 kr. pr.

Ha med de nuværende anvendelsesmuligheder, er det min opfattelse, at arealet i realiteten på grund af den stærkt forhøjede vandstand fremtidigt vil være noget nær værdiløst. Dette medfører et yderligere erstatningskrav for denne del af sagen på skønsmæssigt 4.000.000 – 5.000.000 kr., men da arealet ikke kendes p.t., er dette erstatningskrav med betydeligt forbehold.

Der skal for samtlige berørte arealer ved erstatningens fastsættelse tages hensyn til de begrænsninger i fremtidig drift, som er beskrevet ovenfor samt til de tilbagebetalingskrav vedrørende EU-støtte, som min klient risikerer at blive mødt med. Hertil kommer, at mulighederne for kommerciel udnyttelse af jagtmulighederne på de omhandlede arealer vil være meget begrænsede. På det foreliggende grundlag må det påregnes, at min klients samlede erstatningskrav vil være i niveauet 8.500.000 -10.000.000 kr. Heri er indeholdt omkostningerne til etablering af drængrøft som beskrevet ovenfor. Udgifterne til sagkyndig bistand (konsulenter og advokat) er ikke indeholdt heri og kræves godt gjort særskilt. Nærmere redegørelse for afholdte omkostninger vil fremkomme inden erstatningsfastsættelsen.

Miljøstyrelsen har den 21. december 2017 svaret således på indlæg fra Bodal Gods:

...

Bemærkninger til indlæg af 29. august 2017 fra Moltke-Leth

Miljøstyrelsen skal hermed fremkomme med kommentarer til de yderligere bemærkninger til ovennævnte sag, der er fremsendt fra ejers advokat, Moltke-Leth v/Anders Stoltenberg.

Om alternativer til yderligere fredning

For så vidt angår spørgsmålet om proportionalitetsprincippet, og hvorvidt det er nødvendigt at inddrage yderligere 24 ha landbrugsjord, har sagsrejserne med brev til fredningsnævnet af 31. marts 2016 oplyst, at:

"Det er sagsrejsernes opfattelse, at fredningsforslaget repræsenterer det mindst indgribende forslag, som kan sikre de arkæologiske bevaringsinteresser.

Nedgravning af "en tæt membran langs det nuværende fredede områdes afgrænsning mod øst og sydøst" er ikke en langtidsholdbar løsning. Med en relativt høj vandstand på den ene side og en relativt lav vandstand på den anden side af membranen, vil denne gradvist bøje ned i retning af det lavere vandtryk. Ydermere vil presset mod membranen gradvist vokse, fordi et lavt grundvandsspejl uden for membranen vil resultere i koldforbrænding af tørvelag og deraf følgende terrænsætning.

Fredningsforslagets 24 ha og dets membran langs med Åmose Å og på sydsiden af markvejen ved det nuværende afløb fra 1993-fredningens A-område vil væsentligt bedre kunne sikre et højt grundvandsspejl og et fortsat tykt tørvelag omkring det nuværende fredede område."

Det er fortsat Miljøstyrelsens vurdering, at det fremlagte supplerende fredningsforslag er nødvendigt for at sikre en tilstrækkelig høj vandstand inden for det allerede fredede område.

Om muligheden for at nedgrave andre typer membraner eller plader langs den eksisterende frednings afgrænsning mod øst, har Slots- og Kulturstyrelsens konsulent, Niels Riis, NaturRådgivningen A/S, oplyst, at bentonit ikke anvendes til lodrette membraner. Nedgravning af en fast

spunsvæg vil være en teknisk mulighed, men vil være så uforholdsmæssig omkostningskrævende, at denne mulighed er fravalgt.

Før udarbejdelse af fredningsforslag for supplerende fredning afholdt daværende Naturstyrelsen og Kulturstyrelsen den 9. april 2013 møde med ejeren af Bodal om muligheden for at etablere en bufferzone nordøst for den eksisterende arealfredning. Referat vedhæftet, Bilag A.

På mødet blev det aftalt, at Kulturstyrelsen skulle engagere en hydrologisk konsulent, som skulle levere en konkret vurdering af den hydrologiske zones udstrækning og afgrænsning inden 1. juni 2013. Til dette arbejde engagerede Kulturstyrelsen konsulent Niels Riis, NaturRådgivningen A/S, som udarbejdede et projektforslag.

På mødet blev det endvidere aftalt, at Naturstyrelsen skulle undersøge muligheder for at finansiere en frivillig ordning, der efterfølgende kunne tinglyses på arealet. Efter Naturstyrelsens undersøgelse af, om eksisterende tilskudsordninger og bevillinger kunne anvendes i det konkrete tilfælde, meddelte styrelsen telefonisk ejeren, Niels Munch Hansen, at styrelsen ikke så sådanne muligheder for en frivillig løsning. Det skyldes, at der ikke er velegnede tilskudsordninger i de ordninger, som NaturErhvervsstyrelsen (nu Landbrugsstyrelsen) udbyder, og at Naturstyrelsen (eller Miljøstyrelsen) hverken har mulighed for at medfinansiere et LIFE-projekt eller gennemføre et naturgenopretningsprojekt. Det blev oplyst ejeren, at styrelsen derfor så sig nødsaget til at arbejde videre med en supplerende fredning.

Om afvandingsproblemer flytter til den nye fredningsgrænse

For så vidt angår spørgsmålet, om afvandingsproblemerne flyttes til den foreslåede nye fredningsgrænse mod øst, hvis fredningen gennemføres, har Naturstyrelsen redegjort herfor i brev og bilag sendt til fredningsnævnet den 23. april 2015. Som bilag 1 hertil var vedhæftet konsulent Niels Riis' notat af den 21. april 2015 om afvandingen langs østskellet af forslaget til supplerende fredning i Store Åmose.

Som bilag til Niels Riis' notat er vist en figur med terrænhøjder i østgrænsen af den foreslåede fredning samt den skitserede bund af grøft og rør. Det fremgår, at der både sikres dybde og fald på afløbet. Desuden fremgår af notatet, at formålet med den planlagte afløbsgrøft i østskellet er at sikre afløb for de bestående dræn, som måtte krydse fredningsgrænsen fra vest. Imidlertid mangler der kendskab til drænkort over området Maglelyng øst for Kongemosen og især viden om, hvor dybt evt. dræn ligger i det nuværende terræn. Den eneste praktiske måde at kortlægge disse dræn på ville være at gennemgrave området. For at undgå unødige skader på områdets fortidsminder, er det ønskeligt kun at skulle grave én gang i forbindelse med etablering af membranen. Det betyder, at den nye skelgrøfts endelige dybde og fald ikke kan fastlægges på forhånd, men først under udførelsen.

Miljøstyrelsen henholder sig hertil.

Det afvandingsprojekt, som lodsejers konsulent Kjeld Morell har udarbejdet, vil efter styrelsens opfattelse bevirke, at lodsejeren sikres en yderligere afvanding af området øst for grænsen for den supplerende fredning. Hvis lodsejeren ønsker etableret yderligere afvanding uden for fredningsgrænsen, er dette fredningen uvedkommende.

Det skal dog bemærkes, at dræningsprojektet foreslået af Kjeld Morell kan kræve dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, hvis det vurderes, at afvanding vil ændre tilstanden af §3 arealer i området. Da arealet ligger i et Natura 2000 område, vil kommunen i en sag om dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 også skulle se på, om drænprojektet kan have negativ indflydelse på de arter og naturtyper, som Natura 2000-området er udpeget for at beskytte. Efter de gældende regler om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter skal myndighederne forud for meddelelse af tilladelser, godkendelser og dispensationer foretage en såkaldt væsentlighedsvurdering - det vil sige en vurdering af, om projektet i sig selv eller i forbindelse med andre planer og projekter kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt.

Hvis myndigheden vurderer, at projektet kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt, skal der foretages en såkaldt konsekvensvurdering af projektets virkninger på Natura 2000-området under hensyn til bevaringsmålsætningen for det pågældende område. Viser konsekvensvurderingen, at det ikke kan udelukkes, at projektet kan skade Natura 2000-området, kan der ikke meddeles tilladelse, dispensation eller godkendelse til det ansøgte. Reglerne gælder både for projekter inden for et Natura 2000-område og for projekter, der ligger geografisk placeret uden for et udpeget område.

Myndigheden skal endvidere påse, at visse arters yngle- eller rasteområder ikke ødelægges eller beskadiges, uanset om de befinder sig inden for eller uden for Natura 2000-områderne.

Om foranstaltninger der påvirker det allerede fredede areal

Af fredningsforslaget fremgår, at sagsrejsjerne vurderer, at de foreslåede foranstaltninger om bl.a. nedgravning af membran i det allerede fredede område kan gennemføres som led i plejeforanstaltninger. Det skyldes, at det fremgår af § 2 i fredningen fra 1993, at *"det pålægges Miljøministeriet v/ Skov- og Naturstyrelsen at foretage en sådan hævnning af grundvandstanden i området, at kulturlagene beskyttes mod udtørring og nedbrydning"*. Det har imidlertid efterfølgende vist sig, at kulturlagene ikke er tilstrækkeligt beskyttede. Den forventede og ønskede effekt af, at drænene i den eksisterende fredning blev afbrudt i 1995, har vist sig ikke at være fuldt nået. Derfor er der behov for at gøre noget yderligere.

De arealer, der blev fredet i 1993, er inddelt i arealkategorier fra A-D, hvor A er omfattet af flest restriktioner og D af færrest restriktioner. D-områderne må ligesom resten af det fredede areal ikke gødskes, men områderne kan jordbehandles og sprøjtes.

Miljøstyrelsen ser områdeinddelingen af B-D-områderne som en mulighed for en gradueret landbrugsmæssig udnyttelse af arealerne, som lodsejeren har og har haft. Styrelsen opfatter ikke områdeinddelingen som en ret til en bestemt arealudnyttelse, hvis arealudnyttelsen forhindrer bevaring af kulturlagene. Styrelsen bygger dette synspunkt på § 2 i Naturklagenævnets afgørelse om

fredning (omtalt oven for) og Naturklagenævnets begrundelse for de erstatninger, som klagenævnet tilkendte i forbindelse med fredningen.

Det fremgår således af Naturklagenævnets afgørelse om erstatning (Bilag B):

"Nedgangen i handelsværdien skyldes først og fremmest, at den hidtil dyrkningssikre agerjord i fredningsområdet i det væsentlige kun vil kunne anvendes til urentabel afgræsning og i

øvrigt danne grundlag for en jagtlejeindtægt, som dog vil have mindst samme størrelse som den nuværende.”

Det fremgår videre af afgørelsen:

”Med disse bemærkninger finder Naturklagenævnet, at fredningen har nedsat den kontante handelsværdi af Bodal gods med det afrundede beløb på 8.000.000 kr., som fredningsnævnet har tilkendt ejeren. Af beløbet kan omkring 7.000.000 kr. henføres til fredningens konsekvenser for agerjorden, ca. 300.000 kr. henføres til konsekvenser for skoven og ca. 700.000 kr. til overkapacitet af bygninger og maskiner.”

Naturklagenævnets erstatningsafgørelse blev indbragt for Taksationskommissionen af bl.a. Skov- og Naturstyrelsen. Taksationskommissionen nedsatte erstatning til 5.000.000 kr. (Bilag C)

Herefter blev sagen indbragt for retten, hvor der blev indgået forlig om yderligere 2.700.000 kr. i erstatning (Bilag D).

Der blev således udbetalt i alt 7,7 mio. kr. i erstatning eller 96% af den erstatning, som Naturklagenævnet tilkendte ejeren.

Som det fremgår af de supplerende bemærkninger fra Moltke-Leth v/Anders Stoltenberg, har ejeren i den mellemliggende periode fået forskellige tilskud til miljøvenlig drift af arealerne. Arealerne har altså ikke været så urentable som antaget af Naturklagenævnet i 1993. Det er således Miljøstyrelsens vurdering, at indtægterne fra drift af arealerne og fra forskellige tilskud til miljøvenlig drift har opvejet den mindre reduktion af erstatningssummen med 300.000 kr. i forhold til Naturklagenævnets afgørelse om erstatning.

På den baggrund er det Miljøstyrelsens opfattelse, at der ikke er behov for ændring af den eksisterende fredning. Af samme grund mener Miljøstyrelsen heller ikke, at ejer har krav på yderligere erstatning i anledning af, at arealerne i det allerede fredede område foreslås gjort vådere. Arealerne foreslås alene gjort vådere, end de er i dag, med henblik på den sikring af kulturlagene mod udtørring og nedbrydning, som fredningen fra 1993 foreskriver.

Om landbrugsstøtte

Hvorvidt der kan udbetales den såkaldte grundbetaling for de omhandlende arealer afhænger ifølge oplysninger fra Landsbrugsstyrelsen af, om der blev givet ”Enkeltbetaling” til arealerne i 2008, og om arealerne er omfattet af artikel 32 i Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1307/2013 af 17. december 2013 om fastsættelse af regler for direkte betalinger til landbrugere under støtteordninger inden for rammerne af den fælles landsbrugspolitik og om ophævelse af Rådets forordning (EF) nr. 637/2008 og Rådets forordning (EF) nr. 73/2009.

Landbrugsstyrelsen har oplyst, at artikel 32 er godkendt i C og D-områderne i den østligste del af den eksisterende fredning, svarende til hele det område, der kan blive påvirket af højere vandstand. Dog er vildtremiserne/de tilgroede områder og en fugtig lavning syd og øst for A-området ikke godkendt. Opretholdelse af grundbetaling i den eksisterende fredning er således uafhængig af den supplerende fredning og de foreslåede foranstaltninger i området.

Miljøstyrelsen har endvidere fået oplyst af Landbrugsstyrelsen, at aftalen om tilskud til 20-årig udtagning på det allerede fredede areal ikke forudsætter afgræsning eller afpudsning. Arealerne kan afpudses/slås, men det er ikke noget krav. Aftalerne om 20-årig udtagning kan derfor opretholdes uændret, selvom de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne vådere gennemføres.

For de 5-årige tilsagn til pleje af græs og naturarealer gælder ligeledes, at aftalerne kan opretholdes på de allerede fredede arealer også efter gennemførelse af de foreslåede foranstaltninger for at gøre arealerne i den eksisterende fredning vådere. Hvis det viser sig, at arealet et enkelt år er for vådt til, at den nødvendige pleje kan foretages, kan dette meddeles Landbrugsstyrelsen inden en nærmere fastsat frist. Herefter bortfalder årets tilskud på den del, der er for våd til at pleje, men der vil ikke være krav om tilbagebetaling af tilskud fra de foregående år, og tilsagnet fortsætter det følgende år.

I bemærkningerne fra Anders Stoltenberg anføres bl.a., at *"For begge tilsagnstyper gælder, at min klient har ret til genopdyrkning, når aftalerne udløber. Visse af de allerede fredede områder vil derfor kunne indgå i normal omdrift som landbrugsjord, når de anførte tilsagn udløber."* I den anledning skal Miljøstyrelsen erindre om, at normal omdrift i det allerede fredede område har visse begrænsninger, som omtalt oven for. Fx må der ikke gødskes i nogen del af fredningsområdet.

For så vidt angår de arealer, der er omfattet af forslaget om supplerende fredning, kan et økologisk arealtilskud ikke opretholdes. Tilskuddet vil dog ikke blive krævet tilbagebetalt. Landbrugsstyrelsen har oplyst, at i tilfælde af, at lodsejeren ikke er med til at fremme fredningen, vil tilskuddet bortfalde uden krav om tilbagebetaling.

Der vil næppe kunne opnås tilskud til pleje- og naturarealer det første år efter en eventuel gennemførelse af den nye fredning. Hertil vil arealets naturværdi ikke være tilstrækkeligt høj. Det er imidlertid Miljøstyrelsens vurdering, at naturværdien relativt hurtigt vil øges i lighed med den tilstandsændring, der er sket i det allerede fredede område.

Om forringelse af jagten

Afslutningsvis gør Anders Stoltenberg gældende, at kommerciel udnyttelse af jagtmulighederne på de omhandlede arealer vil være meget begrænsede.

Det er hertil Miljøstyrelsens opfattelse, at jagtmulighederne ikke forringes men snarere forbedres med den supplerende fredning.

Ejendommens samlede naturindhold vil med den supplerende fredning og de foreslåede foranstaltninger forøges. Det vil alt andet lige gavne vildtet. Da der er tale om en stor ejendom, der næppe lejes ud i mindre områder, hvor det kan være vanskeligt at færdes, vil den samlede variation af ejendommen som jagtejendom øges.

Bortset fra forslaget om, at stien langs Åmose Å forlænges gennem den supplerende fredning, er ejeren og eventuelle jagtlejere endvidere begunstiget af, at forslaget om supplerende fredning har de samme adgangs begrænsninger for offentligheden som den eksisterende fredning. Det vil sige, at der ikke er ret for offentligheden til færdsel på markvejen hele døgnet men kun fra kl. 7 til

solnedgang og i månederne november til februar kun fra solopgang til solnedgang. Der er desuden ret til færdsel til fods på en trampesti langs Åmose Å, ligesom trampestien foreslås forlænget gennem den supplerende fredning.

Offentligheden har ikke på noget tidspunkt ret til færdsel på de øvrige arealer i den eksisterende fredning, eller på de arealer der foreslås omfattet af den supplerende fredning. Dette skal ses i lyset af, at offentligheden under normale omstændigheder har ret til fri færdsel på udyrkede arealer, der ikke er indhegnede (jf. naturbeskyttelseslovens § 24, stk. 1). I det konkrete område i St. Åmose ville det betyde, at offentligheden ville have ret til at bevæge sig rundt til fods i en relativ stor del af den eksisterende fredning og forventeligt også i en stor del af det område, der foreslås omfattet af den supplerende fredning. Denne adgang for offentligheden er forbudt i den eksisterende fredning, og begrænsningen foreslås videreført i den supplerende fredning.

En sådan begrænsning af muligheden for offentlighedens almindelige færdsel i den supplerende fredning og begrænsning af færdsel på markvejen kan efter Miljøstyrelsens opfattelse ikke anses for en forringelse af ejendommens værdi som jagtejendom.

Erstatning i forbindelse med en supplerende fredning

For så vidt angår de erstatningskrav, der fremsættes af Anders Stoltenberg, ønsker Miljøstyrelsen ikke at kommentere på disse på nuværende tidspunkt. Styrelsen afventer fredningsnævnets afgørelse om, hvorvidt en supplerende fredning skal gennemføres og i givet fald med hvilken afgrænsning og hvilket indhold. Ind til da henvises til det budgetoverslag, der er bilag til fredningsforslaget.

Opsummering

Afslutningsvis kan Miljøstyrelsen opsummere, at styrelsen ikke ser grundlag for at fredningsnævnet afviser forslaget om supplerende fredning, og at styrelsen ikke finder grundlag for erstatningskrav forbundet med de foreslåede foranstaltninger, der angår det allerede fredede område.

Advokat Anders Stoltenberg har i sit brev af 6. februar 2018 gjort følgende afsluttende bemærkninger:

Alternativer til yderligere fredning.

Fredningsnævnet skal ved sagens afgørelse sikre, at fredningsvilkårene ikke går videre end hvad der kan anses nødvendigt for opnåelse af fredningens formål. Dette omfatter som tidligere anført også en pligt til at efterprøve, om fredningens formål kan opnås med mindre indgribende foranstaltninger end foreslået af sagsrejserne.

Der er indtil nu ikke fremkommet overbevisende dokumentation for, at en fredning som foreslået, er eneste mulighed for at sikre bevaring af de omhandlede fortidsminder.

Det er ikke min klient - eller andre lodsejere - der skal anvise disse andre mulige løsninger. Den rådighedsindskrænkning, som en fredning medfører for min klient, er så indgribende, at der hviler en særlig forpligtelse på både sagsrejserne og på nævnet til sagens oplysning og til at undersøge alternative, mindre indgribende løsninger.

I mit brev af 29. august 2017 er nævnt nogle alternative forslag m.h.t. den tekniske løsning. Jeg bemærker i den forbindelse, at Miljøstyrelsen ikke har taget stilling til min klients forslag

- baseret på Kjeld Morels materiale - om at placere en vandtæt membran ca. 30 meter inde på det allerede fredede område. Herved elimineres det pres på membranen, som man er nervøs for, og den ønskede virkning opnås; både billigere og langt mindre indgribende for min klient.

På det foreliggende grundlag fastholder jeg derfor, at fredningsforslaget ikke lever op til det almindelige forvaltningsretlige proportionalitetsprincip, herunder som udtrykt modsætningsvist i Naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 4.

Afvandingsproblemerne flytter til den nye fredningsgrænse.

Miljøstyrelsens bemærkninger om naturbeskyttelseslovens § 3 og områdets status under Natura 2000 er et skræmmeskud af udokumenterede påstande for at aflede opmærksomheden fra det åbenlyse faktum, at afvandingsproblemerne for den omgivende landbrugsjord naturligvis flytter med fredningsgrænsen.

Dette anerkendes da også indirekte i det faktum, at Niels Riis har foreslået etablering af en form for afløb fra de drænledninger, der påtænkes afbrudt ved fredningens etablering. Min klient ønsker med det projektforslag, som Kjeld Morel har udarbejdet, at sikre en effektiv afvanding fra den del af drænanlægget, som min klient fortsat og fremadrettet kan benytte.

Udgangspunktet for min klients retsstilling er den lovfæstede fri dræningsret jf. vandløbslovens § 3. Dette er en historisk rettighed for landets jordbrugere, som gennem mange generationer har sikret den dyrkbare landbrugsjord.

Det følger heraf, at når der sker indgreb i ejers rådighed - f.eks. ved en fredning som den foreslåede - har ejeren adgang til at retablere sin dræning og sikre den landbrugsmæssige drift af ejendommens jorder. Projektforslaget fra Kjeld Morel er udtryk herfor, men vil naturligvis blive tilpasset de aktuelle forhold, når projektet skal detailprojekteres.

Fredningsforslaget påvirker udnyttelsen af det allerede fredede areal.

Det fremgår af Miljøstyrelsens bemærkninger, at det anerkendes, at mulighederne for udnyttelse af de allerede fredede arealer vil blive forringet, når vandstanden stiger.

Miljøstyrelsens forståelse af fredningskendelsen fra 1993 og dennes opdeling af fredningen i A-D-områder, er forkert.

Fredningskendelsen beskriver ret detaljeret, hvad der må foretages på de enkelte områder, og 1993-kendelsen er i det hele baseret på de forudsætninger der var kendt på daværende tidspunkt. Den ønskede vådgørelse af området skulle især ske ved afbrydelse af drænledninger (fredningskendelsens § 2, stk. 1) og på denne baggrund blev området opdelt i A-D områder og ejeren kunne disponere herefter.

Fredningskendelsen er derfor på den ene side udtryk for en (betydelig) rådighedsindskrænkning for ejeren, mest indgribende på A-områderne og mindst indgribende på D-områderne. Dette blev dengang skønnet nødvendigt for at opnå det ønskede formål, men kendelsen er på den anden side også en forvaltningsakt, som ejeren af området kan støtte ret på og disponere sin landbrugsbedrift efter jf. udnyttelsesmulighederne for de enkelte områder.

Selvom der efter kendelsen er mulighed for at gennemføre såkaldte "plejeforanstaltninger" giver dette ikke myndighederne ret til at gennemføre en gennemgribende nyordning af hele fredningen med helt nyudviklede tekniske indgreb - nedgravning af en membran, som ikke var på tale i 1993.

Fredningskendelsens § 10 - som fastsat af Naturklagenævnet 26. maj 1993 - om naturpleje giver myndighederne ret til at foretage "naturpleje" til opfyldelse af fredningens formål. Der er efter min opfattelse tale om et ret standardiseret vilkår, som genfindes i mange naturfredningskendelser og som har til formål at sikre mulighed for regulering af navnlig beplantning m.v. på de fredede områder. Bestemmelsen giver ikke tilstrækkelig hjemmel til at gennemføre en de facto gennemgribende ændring af de tekniske m.v. forudsætninger den fredning, der i sin tid blev gennemført. Jeg erindrer om, at den nu verserende sag er indledt fordi den vandstandshævning, som foranstaltningerne i 1993 helt efter hensigten medførte ikke har vist sig tilstrækkelige. Det er derfor nu på tale at introducere en helt anden teknisk løsning (membran) for at sikre ikke alene den vandstandshævning, der var påtænkt i 1993, men en yderligere hævnning af vandstanden i området. Dette ligger langt uden for rækkevidden af den oprindelige kendelse.

At der nu påtænkes nedgravet en membran som supplement til de foranstaltninger, der blev truffet efter 1993-fredningen, er derfor i realiteten udtryk for en helt ny tilgang til bevarelse af fortidsminderne i området. For min klient vil dette betyde, at hans velerhvervede ret - baseret på 1993-kendelsen - til landbrugsmæssig udnyttelse i overensstemmelse med kendelsen gøres illusorisk. Der er tale om et helt nyt indgreb af en sådan art og intensitet, at ny fredningskendelse vil være påkrævet, alternativt at de yderligere de facto rådighedsindskrænkninger, som min klient nu påføres, skal resultere i udmåling af en samlet erstatning, der også omfatter de tidligere fredede arealer jf. det anførte.

Miljøstyrelsens bemærkninger om erstatningsfastsættelsen for en fredning i 1993 - for 25 år siden - afvises og har ingen betydning for nærværende sag.

Landbrugsstøtte, jagtleje og erstatning.

Der henvises til det allerede anførte.

På forespørgsel fra fredningsnævnet har Miljøstyrelsen den 9. april 2018 udtalt:

Fredningsnævnet for Vestsjælland har som opfølgning på sit møde den 21. februar 2018 anmodet Miljøstyrelsen om en nærmere begrundelse for udstrækningen af det område, som nu er foreslået fredet med "Forslag om supplerende fredning af et areal i Store Åmose".

Afgrænsningen af fredningsforslaget er begrundet i begrænsninger i den eksisterende fredning samt i de fysiske forhold rundt om det fredede område, som Miljøstyrelsen skal redegøre for i det følgende. Hertil kommer et ønske om ikke at skulle frede et større areal end nødvendigt.

Begrænsninger i den eksisterende fredning

Den eksisterende fredning af den centrale del af Store Åmose, kaldet Kongemose-Sandlyng fredningen, blev gennemført med Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993.

Som konsekvens af denne fredning blev der i 1995 gennemført omfattende drænafbrydelser i hele det fredede område på grundlag af drænkort fra Hedeselskabet. Drænafbrydelserne havde til formål at genskabe naturlig hydrologi med et højt sommergrundvandsspejl i de kunstigt afvandede moser. Efterfølgende blev der konstateret to afvandingstekniske problemer i tilknytning til den østlige afgrænsning af fredningen:

- 1) Øget fugtighed uden for det fredede areal.
- 2) Kulturarvsmyndighederne konstaterede problemer med at opretholde det tilsigtede (bevaringsmæssigt nødvendige) høje sommergrundvandsspejl inde på det fredede areal.

Førstnævnte problem skyldtes, at der var to mindre drænedelområder på østsiden af det fredede område, som ved drænafbrydelserne mistede deres hidtidige afløb ind igennem Kongemosen. Som kompensation for forsumpningsproblemerne udbetalte daværende Skov- og Naturstyrelsen den 16. juli 2001 erstatning til Bodal Gods til dækning af ulemper af fredningen, som havde vist sig uden for det fredede areal. Som tidligere anført er denne kompensation nærværende fredningsforslag uvedkommende.

Inden for den eksisterende fredning er der tilstrækkeligt vådt om vinteren, og overskydende nedbør løber, som forventet, ud af området over terrænoverfladen og via dertil indrettede grøfter. Men om sommeren er nedbøren ikke tilstrækkelig til at kompensere for det vand, som siver ud af mosen til Åmose Å. Vandet diffunderer under terræn gennem nedbrudt tørv omkring drænrør og via talrige sprækker i tørv, som er opstået ved udtøringer af tørvelagene, dengang arealerne var effektivt drænedelområder.

Den horisontale vandbevægelse gennem jordlagene betyder bl.a., at sommervandsspejlet jævnligt når ned under kulturlagene på det særligt bevaringsværdige stenalderboplads-område i Kongemosen nær den oprindelige frednings nordøstlige grænse. Problemet med den svingende vandstand ved bopladsene er vist med vandstandsdiagrammet og tilhørende figurtekst i fredningsforslaget på side 5.

Afgrænsning af fredningsforslaget

Den bevaringsmæssigt ideelle vandstandstekniske løsning vil være en flere hundrede meter bred, udrænet bufferzone rundt om det allerede fredede område, hvor alle vandspejlsgradienter holdes så lave som muligt og ingen steder stejle end ca. 5 ‰. Så bred en bufferzone har kun kunnet skabes ved, at fredningen udstrækkes helt mod nord til Åmose Å. Da Åmose Å er kunstigt sænket dybt igennem terrænet, og da terrænet syd for Åmose Å derfor lokalt har sat sig til en terrænhældning større end 5 ‰, rummer fredningsforslagets løsning samtidig en kombination af øget bufferzone og en vandstandshævning ved anlæggelse af membraner langs sydsiden af Åmose Å. Tilsammen kan disse tiltag skabe den nødvendige dæmpning af svingningerne i grundvandsstanden ved bopladsene i Kongemosen.

På kortet i Figur 1 er vist den østlige del af det allerede fredede område sammen med fredningsforslagets afgrænsning samt vandløb, grøfter og kendte drænsystemer. De viste oplandsgrænser er bestemt på grundlag af drænkortene og den digitale højdemodel. Det ses, at det meste af Kongemosen og af den østlige del af det fredede område nord for grusvejen tidligere var drænet til en hovedledning, som løb under grusvejen og mod nord til udløb i Åmose Å. Som følge af fredningens drænafbrydelser siver afstrømningen fra dette område i dag overvejende ud i den grøft, som efterfølgende blev anlagt langs fredningens østgrænse, og som har

afløb til Åmose Å. Det ses også, at der er et delopland syd for grusvejen i den foreslåede fredning, som afvander ind i Kongemosen, og som derved utilsigtet blev vådere ved drænafbrydelserne, jf. kompensationen i 2001.

Hensynet til at begrænse fredningens udstrækning og hensynet til lodsejers drift af arealerne gør, at sagsrejserne har vurderet, at den fremtidige fredningsgrænse bør defineres ved lange, lige linjer. Den foreslåede østlige fredningsgrænse er derfor opstået som en lige linje fra en bakketop ved det sydlige vandskel og mod nord til et matrikelskel, som på tidspunktet for forslaget var naboskel, og som inkluderede oplandene til Kongemosen og lavningen nordøst for Kongemosen.

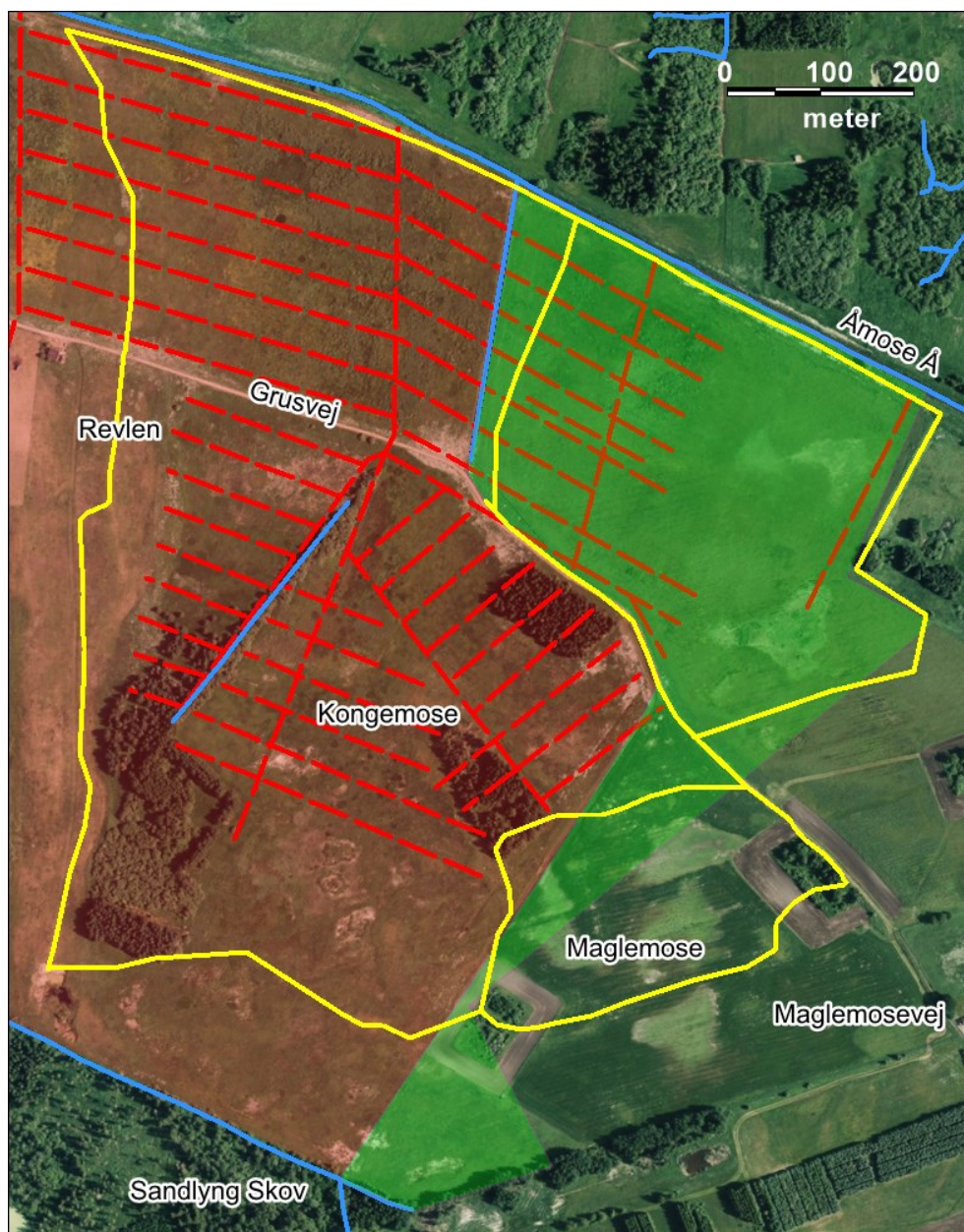
En mindre del af det foreslåede fredningsområde nord for grusvejen afvander til grøften umiddelbart øst for fredningsgrænsen. I resten af området nord for grusvejen er der en stor lavning, som er drænet hele vejen fra kanten af det fredede område ved grusvejen og ud til Åmose Å. Fredningsforslaget indebærer, at dræningen af denne lavning afbrydes for at reducere gradienterne ud af Kongemosen mod nordøst.

Fredningsforslagets østlige afgrænsning nord for grusvejen afskærer et par små arealer af oplandet. Oplandsgrænsen følger de højeste punkter i terrænet. Længst mod nord afviger oplandsgrænsen fra fredningsgrænsen med ca. 3.290 m².

Oplandsgrænsen følger højdekurverne i den digitale højdemodel. Fra Åmose Å og mod syd til knækket følger oplandsgrænsen en vold af tørv. Matrikelgrænsen er formentligt overført digitalt fra gamle håndtegnede matrikelkort, hvilket kan medføre unøjagtigheder. Det kan være tilfældet her, hvor kortbilag 2 til fredningsforslaget (vedhæftet) også angiver, at dyrkningsgrænsen ligger lidt længere mod øst end angivelsen af den digitale matrikelgrænse. Matrikelgrænsen kan evt. berigtiges af en landinspektør.

Syd for nr. 2 knæk i fredningsgrænsen er der tilsvarende et mindre trekantet areal, hvor oplandsgrænsen ligger øst for den foreslåede fredningsgrænse. Her ligger ca. 1.090 m² opland udenfor den foreslåede fredning. Terrænet her er en mindre forhøjning i terrænet, som ligger mellem kote 24,00 og 24,35 DVR90. På kortbilag 2 er vist et maksimalt vandspejlet på 23,7 m i nærtliggende lavning. Hertil kommer, at der med en fredning påtænkes etableret en åben grøft efterfulgt af rørledning op mod forhøjningen. Konsulent Niels Riis ser derfor ingen fremtidige afvandingsproblemer for dette areal.

Længst mod syd er såvel den nuværende fredning som arealet inden for fredningsforslaget afvandet mod syd til Gl. Sandlyng Å, og de grøfter, som har erstattet dette vandløb, med afløb mod sydøst til den nye Sandlyng Å. De lavtliggende dele af den sydligste firkantede del af fredningsforslaget var det andet af de to deloplande, hvor der opstod afvandingsproblemer efter drænafbrydelserne i 1995.

Figur 1. Den eksisterende fredning i Kongemosen vist med brun farvetone, og fredningsforslagets afgrænsning er vist med grøn farvetone sammen med oplandsgrænser i gul streg, grøfter og vandløb i blå streg og drænedninger ifølge drænkort i rød stiptet streg i skala 1:8.000 på baggrund af ortofoto DDO® 2016, ©COWI, optaget den 6. juni 2016.

Øst for Kongemosen er der et område på 6,6 ha kaldet ”Maglemose”. Se Figur 1. Her har konsulent Niels Riis ikke kunnet afgøre, hvordan området er afvandet. Der har således ikke kunnet fremskaffes drænkort eller på anden måde oplysninger om afløb, hverken fra Hedeselskabet, lodsejeren, fra historiske kort eller fra den digitale højdemodel. Der kan muligvis være dræn mod vest ind i Kongemosen, men da der ikke er fremkommet oplysninger om forringet afvanding af dette område, finder konsulent Niels Riis det sandsynligt, at området afvander mod sydøst til den nye Sandlyng Å. Den foreslåede nye fredning går midt igennem dette område, og heraf ligger 4,5 ha udenfor fredningsforslaget. Sagsrejsjerne vurderede ved udarbej-

delsen af fredningsforslaget, at det ville være for vidtgående at medtage dette område i fredningssagen. Da der derved består en mulighed for en intensiveret afvanding af området efter bestemmelserne i vandløbslovens § 3 om den frie dræningsret, foreslås der etableret en membran langs fredningsgrænsen for at begrænse afvandingen af det foreslåede fredningsområde.

Det foreliggende fredningsforslag forsøger således at tage højde for, at lodsejer jf. vandløbslovens § 3 stk. 1 også fremover lovligt kan anlægge grøfter til afvanding til den for dyrkningen nødvendige dybde på naboarealer, umiddelbart uden for fredningsarealet.

Fredningsnævnets bemærkninger

Af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 om fredning af den centrale del af Store Åmose fremgår bl.a.:

Fredningen omfatter ca. 230 ha i og omkring Kongemose og Sandlyng syd for Åmose å. Af fredningsområdet er ca. 165 ha agerjord, ca. 63 ha skov, krat og mose og ca. 2 ha sø.

Store Åmose har oprindelig været en sø, der opstod i slutningen af den sidste istid for ca. 12.000 år siden. Søens betydelige størrelse blev langsomt reduceret, og for ca. 5.000 år siden var søen blevet omdannet til mose. Gennem årtusinder anlagde stenalderfolket bopladser langs søbredden, og Store Åmose er internationalt kendt for sine mange velbevarede fund fra stenalderen. Et af bopladsfundene har givet navn til en over 1000 år lang periode af Nordeuropas jægerstenalder: Kongemosekulturen.

Arkæologiske undersøgelser i de senere år har vist, at fredningsområdet stadig rummer mange kulturhistoriske værdier. Fundene er velbevarede som følge af de hidtil gode opbevaringsforhold i mosen, men området er på grund af dyrkning og dræning ved at udtørre. Navnlig Sandlyng rummer tillige værdier i biologisk henseende.

...

Hovedformålet med fredningen er at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning.

Fredningen er tænkt som første etape af en større fredning og omfatter de arealer, hvor risikoen for ødelæggelse af stenalderfundene på grund af udtørring er størst.

I præmisserne anføres bl.a.:

Det tiltrædes, at det omhandlede område pålægges fredningsbestemmelser efter nu naturbeskyttelseslovens § 38 med det hovedformål at bevare de arkæologiske værdier i området.

Hvis der ikke gennemføres en hævnning af vandstanden i området, kan disse værdier ikke sikres bevaret, og fredningens betydelige begrænsninger af den lovlige arealanvendelse og den dermed forbundne fredningserstatning kan ikke begrundes tilstrækkeligt. Der må derfor i fredningsbestemmelserne gives Miljøministeriet v/ Skov- og Naturstyrelsen påbud om at gennemføre den vandstandshævning, der er nødvendig for, at fredningens hovedformål kan opnås.

Som det fremgår af Naturklagenævnets afgørelse af 26. maj 1993 var hovedformålet **at muliggøre en vandstandshævning for at sikre de kulturhistoriske værdier bevaret for fremtidig forskning**. Dette hovedformål går igen i præmisserne og fredningsbestemmelserne.

Ved vurderingen af det foreliggende forslag om en supplerende fredning af et areal i Store Åmose må fredningsnævnet tage udgangspunkt i hovedformålet med fredningen af 1993.

Forløbet siden 1993, herunder ikke mindst virkningen af den afvandingsgrøft umiddelbart øst for fredningsområdet, som ejeren har fået udført, har vist, at hovedformålet med 1993-fredningen ikke kan nås uden yderligere foranstaltninger. Konklusionerne af de hydrologiske undersøgelser fra 2013 og 2014 er, at en opfyldelse af hovedformålet i 1993-fredningen og af det pålæg om naturgenopretning, som er givet i fredningsbestemmelsernes § 2, forudsætter dels en udvidelse af det fredede område, dels foranstaltninger i det allerede fredede område. Med disse undersøgelser er det godtgjort, at den af ejeren foreslåede løsning med nedgravning af en membran ikke vil være tilstrækkelig til at nå de stillede mål og krav.

Fredningsnævnet lægger til grund, at formålet med den supplerende fredning er at understøtte hovedformålet med 1993-fredningen, og at de foreslåede bestemmelser i § 3 og de deraf følgende foranstaltninger alene har til formål at opnå den tilstand, som var tilsigtet med 1993-fredningen. Den supplerende fredning skal altså ikke medføre en sådan yderligere rådighedsindskrænkning i det i 1993 fredede areal, at en ny fredningskendelse for dette areal er nødvendig.

Fredningsnævnet lægger til grund, at med opfyldelsen af hovedformålet i 1993-fredningen og opfyldelsen af pålægget om naturgenopretning i bestemmelsernes § 2, vil mulighederne for landbrugsdrift på de i 1993 fredede arealer ikke blive yderligere forringet, men netop blive som forudsat i 1993-fredningen, for hvilket der er fastsat og betalt erstatning.

Fredningsnævnet forventer, at sagsrejserne i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen nu vil se til, at de i fredningsforslaget beskrevne foranstaltninger snarest muligt sættes i værk, og at Sorø Kommune vil føre et effektivt tilsyn med, at fredningens formål opnås og overholdes.

Fredningsnævnet finder det ikke nødvendigt af hensyn til fredningens hovedformål at forbyde jordbehandling. Fredningsnævnet finder, at det bør være tilladt at anvende arealerne til afgræsning og høslæt. Forslagets § 4, stk. 1, er derfor ændret i overensstemmelse hermed.

De af ejeren fremsatte bemærkninger om tab i anledning af den foreslåede supplerende fredning skal behandles i en særskilt erstatningsafgørelse.

Med disse bemærkninger kan fredningsnævnet i øvrigt godkende, at der gennemføres en supplerende fredning af et areal i Store Åmose, dele af matr.nr. 5 c, Stenmagle by, Stenmagle, i Sorø kommune som foreslået af Miljøstyrelsen og Danmarks Naturfredningsforening.

Fredningsnævnet har ved afgørelsen af denne fredningssag bestået af den supplerende formand, dommer Svend Erik Hansen, det af Miljøministeren udpegede medlem, Rolf Dejløw, og det af Sorø Kommune udpegede medlem, Tobias Nygaard.

På fredningsnævnets vegne

Svend Erik Hansen

Klagevejledning.

Denne afgørelse kan i medfør af naturbeskyttelseslovens § 43 påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet.

Klage kan indgives gennem Klageportalen, som findes på Miljø- og Fødevareklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk.

Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes klagefristen dog altid fra bekendtgørelsen, jf. naturbeskyttelsesloven § 43, jf. § 87. Klagefristen udløber ved midnat på dagen for klagefristens udløb. Hvis klagefristen udløber på en lørdag eller en helligdag, forlænges fristen til den følgende hverdag.

Klageberettiget er ejere og brugere, der skal have afgørelsen tilsendt samt enhver, der under sagen har givet møde for nævnet eller har fremsat ønske om underretning om sagens afgørelse, samt statslige og kommunale myndigheder, hvis interesser berøres af forslaget, samt organisationer m.v., som antages at have en væsentlig interesse i forslaget, jf. naturbeskyttelseslovens § 43, stk. 2.

Miljø- og Fødevareklagenævnet skal som udgangspunkt afvise en klage, der kommer uden om Klageportalen, hvis der ikke er særlige grunde til det. Hvis du ønsker at blive fritaget for at bruge Klageportalen, skal du sende en begrundet anmodning til den myndighed, der har truffet afgørelse i sagen. Myndigheden videregender herefter anmodningen til Miljø- og Fødevareklagenævnet, som træffer afgørelse om, hvorvidt din anmodning kan imødekommes.

Der henvises til Miljø- og Fødevareklagenævnets hjemmeside www.naevneneshus.dk.